

ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น / ปราชญ์ชาวบ้าน

เทศบาลเมืองแม่เหิยะ

ทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลเมืองแม่เหียะ จังหวัดเชียงใหม่

ภูมิปัญญา หรือ Wisdom หมายถึง ความรู้ ความสามารถ ความเชื่อ ที่นำมาไปสู่การปฏิบัติ เพื่อแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือ ภูมิปัญญา คือ พันธ์ความรู้ของปวงชนในสังคมนั้น ๆ และปวงชนในสังคมยอมรับรู้ เชื่อถือ เข้าใจ ร่วมกัน เรียกว่า ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom) ได้มีความหมายดังนี้ กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๓๙ : ๒) หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่าง ๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในส่วนตัวของผู้รู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

ศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์ (๒๕๔๒ : ๒) ได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหา จัดการปรับตัว เรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข เป็นแก่นของชุมชนที่จรรโลง ความเป็นชาติให้อยู่รอดจากทุกภัยพิบัติทั้งปวง

จารุวรรณ ธรรมวดี (๒๕๔๓ : ๑) ได้ให้ความหมาย ของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ แบบแผน การดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคมซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติต่อกันมา ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคล หรือทรัพยากรความรู้ก็ได้

จากการศึกษาความหมายและแนวคิดของภูมิปัญญาของชาวบ้านที่กล่าวมาแล้วข้างต้นพอสรุปได้ว่าภูมิปัญญาไทย หมายถึง ความรู้ ความสามารถในการดำเนินชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น ๆ โดยใช้สติปัญญาสั่งสมความรู้อย่างแพร่หลาย ผสมผสานความกลมกลืนระหว่างศาสนา สภาพภูมิอากาศ สภาพแวดล้อมการประกอบอาชีพ และกระบวนการเหล่านี้มาจนหลายชั่วคนซึ่งจะเป็นวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น เกิดจากการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์เป็นระยะเวลายาวนาน โดยอาศัยภูมิปัญญาที่มีอยู่มาใช้ในการตั้งถิ่นฐาน การประกอบอาชีพการปรับตัวและแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตจนเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของธรรมชาติและสังคม

เทศบาลเมืองแม่เหียะ ได้จัดให้มีการสำรวจข้อมูลทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่น และจัดทำทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่น เทศบาลเมืองแม่เหียะ จังหวัดเชียงใหม่ ดังนี้

๑. ดินขอแม่เหียะ

นายสมาน จันทลักษณ์

ดินขอ คือ กระเบื้องมุงหลังคาเรือนของชาวล้านนา เป็นเครื่องปั้นดินเผา น้ำหนักเบา มีขนาดเล็ก บางเรียบ ปลายด้านหนึ่งหักงอคล้ายตะขอ ใช้สำหรับเกาะไม้กั้นผ้าที่ยึดติดกับโครงสร้างหลังคา สำหรับแหล่งดินขอที่ผลิตในจังหวัดเชียงใหม่ เหลือเพียงแห่งเดียวคือ บ้านของพ่อครูสมาน จันทลักษณ์ ในตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง ซึ่งในอดีตแถบตำบลแม่เหียะเป็นแหล่งผลิตดินขอและดินที่สำคัญ

อุปกรณ์และวัตถุดิบที่ใช้

๑. ดินเหนียว หรือ เรียกว่าดินตากเป็นดินที่ขุดจากท้องนา โดยต้องขุดหน้าดินในชั้นดินดำออก ประมาณ ๑ - ๓ เมตร ถึงจะเจอชั้นดินตากที่สามารถนำไปปั้นได้ จากนั้นขุดดินในชั้นนี้ออกมา

๒. แม่พิมพ์ที่ใช้ขึ้นรูปดินขอ ขนาด กว้าง ๔.๕ x ยาว ๘.๘ นิ้ว

๓. ไม้สามเหลี่ยม ยาวประมาณ ๕๐ เซนติเมตร

๔. ลวดที่ใช้ตัด ลักษณะเป็นครึ่งวงกลม

๕. เถ้าไม้หรือเถ้ากลบ

๖. ไม้พื้นหรือไม้เนื้อแข็งทุกชนิด ที่หาได้ในพื้นที่

กรรมวิธีการปั้น

๑. นำดินเหนียวมาหมักด้วยน้ำพอประมาณ ใช้เวลา ๒๐ ชั่วโมง

๒. นำมาเข้าเครื่องนวดให้เหนียวจนได้ที่ แต่สมัยก่อนต้องใช้เท้าเหยียบบนหนังวัว เพื่อให้ดินเหนียว และมันวาว

๓. นำมาปั้นกับแม่พิมพ์ที่เตรียมไว้ โดยโรยเถ้าในแม่พิมพ์ก่อนไม่ให้ดินเหนียวติดแม่พิมพ์ แล้วเอาลวดที่ใช้ตัดดินให้เหลือในแม่พิมพ์ จากนั้นใช้ไม้สามเหลี่ยมขูดน้ำแล้วให้เรียบนำออกจากแม่พิมพ์มาวางไว้ในที่ๆ ใช้เตรียมไว้

๔. นำไปตากแดดประมาณ ๒ ชั่วโมงหรือให้แห้งตัวพอประมาณ จึงจะเก็บได้

๕. แต่งผิวดินให้เรียบแล้วเอามาตั้งเรียงไว้

๖. นำเข้าเตาเพื่อเผา โดยใช้เตาขนาด ๓ x ๓.๕ สูง ๔ เมตร ด้านล่างมีช่องเดิมเชื้อเพลิง หรือ พื้นเป็นรูปวงกลม ๒ รู โดยทางที่นำดินเข้า เป็นรูปสี่เหลี่ยม ๑ ช่อง ที่วางดินมีช่องกว้างประมาณ ๑๐ เซนติเมตร มี ๘ - ๑๐ แถว

๗. นำดินวางตะแคง แล้วปิดที่ช่องนำดินเข้าให้สนิท โดยต้องใช้ความร้อนสูงและสม่ำเสมอ เริ่มจากเผาพื้นไล่ความชื้นใช้ไฟอ่อนประมาณ ๑๐-๑๑ วัน ตลอด ๒๔ ชั่วโมง จากนั้นจึงเร่งไฟให้เต็มที่ ๓๐ ชั่วโมง หรือให้ดินชั้นบนของเตาแดงเหมือนถ่านจนทั่วเตาจึงหยุดไฟได้ แล้วปิดช่องที่เดิมพื้นให้สนิท อบ ประมาณอีก ๕ วัน ถึงเอาออกจากเตาได้ ใช้เวลาในกระบวนการเผาทั้งหมดประมาณ ๑๒-๑๔ วัน

ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นดินขอแม่เหียะ ตั้งอยู่ที่ชุมชนบ้านสันพระนอน ตำบลแม่เหียะ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่เปิดกว้างให้ทุกคนได้เข้าไปเรียนรู้ การทำดินขอ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หาได้น้อยมาก เพราะว่าเป็นงานทำมือขึ้นรูปทุกชิ้นใช้เวลา ความชำนาญ ประสบการณ์ในการผลิต ซึ่งเป็นเหตุผลที่ได้มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนขึ้น เพื่อให้ความรู้ดังกล่าวยังมีการ สืบสานต่อยอดไม่ให้สูญหายไป ในศูนย์การเรียนรู้ จะแสดงให้เห็นถึงรายละเอียด ขั้นตอนการผลิต ทั้งการเลือก ดิน การขึ้นรูป การตาก และการใช้งาน ซึ่งพ่อครูสมาน จันทลักษณ์ เป็นผู้ถ่ายทอดเรื่องราวเหล่านี้ด้วยตัวเอง เพื่อให้คนรุ่นต่อไป ได้รู้จัก และคงจะมีอีกหลายๆ คนที่จะสามารถต่อยอดภูมิปัญญานี้ต่อไป

๒. สวนเกษตรพอเพียง ดีดีฟาร์ม

กำนันดี จันทลักษณ์

ที่บ้านของนายดี จันทลักษณ์ ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตอาหารสัตว์ ๔ ตำบล มี ต.แม่เหียะ ต.สุเทพ อ.เมือง และ ต.หนองควาย ต.บ้านปง อ.หางดง จ.เชียงใหม่ พร้อม “หมอแดง” นางสาวบุณฑริกา คำบุญทา ผู้จัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตอาหารสัตว์ฯ ทั้งสองได้น้อมนำพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มาใช้ในชีวิตประจำวันตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สร้างงานสร้างอาชีพในครัวเรือน โดยปลูก “เมล่อนลอยฟ้า” เป็นสวนเกษตรพอเพียง ชื่อ ดีดี ฟาร์ม DD FARM ปลูกเมล่อนในโรงเรือน ระบบไฮโดรโปนิกส์ โดยไม่ใช้ดิน แต่ใช้สารละลายธาตุอาหารและน้ำเป็นองค์ประกอบหลักที่ทำให้เจริญเติบโต มีโรงเรือนป้องกันศัตรูพืชและแมลงต่างๆ ทำให้ปลอดสารพิษ คุณภาพดี

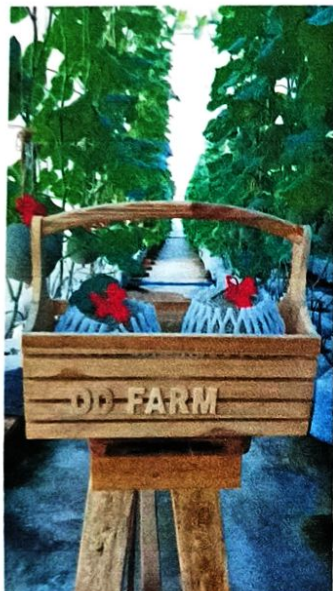
นายดี หรือพ่อกำนันดี อดีตกำนันตำบลแม่เหียะ เจ้าของฟาร์ม บอกว่า ได้ทดลองปลูกมาแล้ว ๒ รุ่น ยอมรับว่ารุ่นแรก จะมีปัญหาเพราะมือใหม่ ต้องลองผิดลองถูกด้วยตัวเอง เช่นการทำโรงเรือน จะต้องมีการแนะนำ จากนั้นก็ศึกษาการเอาเชือกมาผูกลูกเมล่อนก็ต้องมีวิธีทำที่ถูกต้องเพื่อรองรับน้ำหนักผลเมล่อนให้ได้ ส่วนน้ำที่ส่งตามท่อ ต้องมีการตั้งเวลาให้เหมาะสม การทำครั้งแรกได้ผลดีมาก จากนั้นก็เริ่มรุ่นที่ ๒ ก็ประสบผลสำเร็จต่อเนื่อง สามารถเก็บผลผลิตได้ตลอดเดือน ระยะเวลาการปลูก ๓ เดือน สามารถเก็บผลผลิตได้เลย แต่ละรุ่นขายได้หมดทุกรุ่นมีออเดอร์มาจองก่อนเก็บเลยทีเดียว ถือว่าสร้างงานสร้างรายได้ดีมาก

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตอาหารสัตว์ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง เชียงใหม่ ได้นำเอาอาคารสูง ๓ ชั้นที่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ มาทำเป็นอาคารปลูกพืชผัก อาทิ ผักบุ้งจีน, ผักกวางตุ้ง ผักชี, แตงกวา, ถั่วฝักยาว และผักต่างๆ หลากหลายชนิด และปลูกองุ่นสายพันธุ์ต่างๆ สร้างรายได้ส่งขายตามท้องตลาดและอีกส่วนหนึ่งส่งไปขายให้กับสัตว์ที่เชียงใหม่ไนท์ซาฟารี

นอกเหนือจากเก็บมารับประทานเองภายในบ้าน เป็นคลังอาหารในตู้ในช่วงวิกฤตการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-๑๙ โดยเป็นการปลูกองุ่นลอยฟ้าบนคานฟ้าชั้น ๓ เป็นองุ่นสายพันธุ์บิวตี้ซีดเลส, พันธุ์เฟรม และพันธุ์สวีทแซฟไฟร์ ซึ่งบริเวณคานฟ้าชั้น ๓ สามารถมองเห็นวิวทิวทัศน์โดยรอบได้อย่างสวยงาม นอกเหนือจากนั้นยังเห็นเครื่องบินโดยสารที่กำลังร่อนลงท่าอากาศยานจังหวัดเชียงใหม่อีกด้วย

ผู้จัดการวิสาหกิจชุมชนกลุ่มผลิตอาหารสัตว์ เปิดเผยว่า พื้นที่ในบ้านมีพื้นที่น้อย อยากสร้างคลังอาหารเอาไว้ในบ้าน พอมีตึกอาคาร ๓ ชั้นที่ตั้งใจว่าจะทำเป็นหอพักหรือเกสเฮ้าส์ แต่เจอภาวะเศรษฐกิจไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ก็เลยไม่รู้จะทำอย่างไร จึงได้ตัดแปลงตาดฟ้าชั้น ๓ ปลุกเมล่อน หลังปลุกเมล่อนไประยะหนึ่งก็มีแนวคิดขึ้นมาอยากลองปลุกองุ่นจึงทดลองปลุกก็ได้ผลที่ดี องุ่นรสชาติอร่อยกรอบหวาน ดินปลุกก็ปรุงดินขึ้นมาเอง โดยการศึกษาสอบถามจากผู้รู้และดูจากทางยูทูบ ศึกษาจากฟาร์มต้นพันธุ์ที่ไปซื้อต้นกลับมา

สำหรับองุ่นที่ออกมาในขณะนี้ ถือเป็นผลผลิตจากDD Farm (ดีดี ฟาร์ม) นอกเหนือจากการปลุกเมล่อนและพืชผักสวนครัว โดยเฉพาะพืชผักสวนครัวปลอดสารสามารถรับประทานได้ทั้งคนและสัตว์ โดยผลผลิตส่วนใหญ่ก็ส่งให้กับเชียงใหม่ไนท์ซาฟารีด้วย เป็นลูกค้าหลักและประชาชนที่รักสุขภาพทั่วไป ที่สนใจเรื่องอาหารปลอดภัย อาหารปลอดพิษก็มาช่วยอุดหนุนซื้อนำกลับไปทำเป็นอาหารเพื่อสุขภาพให้กับคนรักในครอบครัว สอบถามและสั่งซื้อได้ที่ พ่อกำนันดี ๐๘๔-๓๗๒๕๓๘๙ หรือพี่แดง ๐๐๘๓๕๗๕๑๙๙๓

๓. การประดิษฐ์ใบตอง บายศรีล้านนา การทำต้นผึ้ง ต้นเทียน

นางวัฒนา อุประโจ
หมู่ ๕ ตำบลแม่เหียะ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่

คนไทยรู้จักนำใบตองหรือใบไม้มาทำอาหารหรือสิ่งของต่างๆ ใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนคิดประดิษฐ์ให้มีรูปร่างหรือรูปทรงสวยงาม มาตั้งแต่สมัยโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานพิธีตามประเพณีไทยต่างๆ เช่น การทำบุญในวันสำคัญ ยังมีวิธีการทำที่พิถีพิถันและสวยงามมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ อันเป็นการแสดงฝีมืออดทนให้น่าชื่นชมยินดี

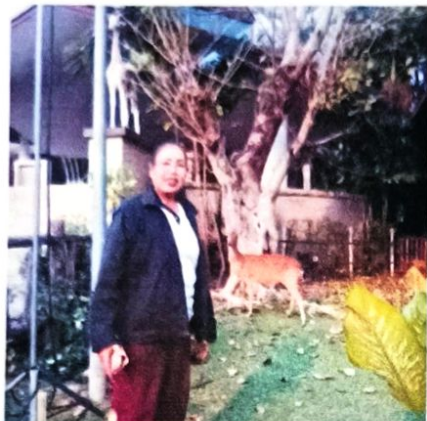
เป็นการหายากที่จะบอกว่างานประดิษฐ์ใบตองมีมาตั้งแต่สมัยใด ใครเป็นผู้ริเริ่ม และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมแขนงนี้ แต่ปรากฏเป็นหลักฐานในสมัยสุโขทัย จากหนังสือเรื่องตำรับตำราศรีจุฬาลักษณ์หรือนางนพมาศว่า ได้มีการจัดตกแต่งดอกไม้เป็นที่แพร่หลายในสมัยนั้น ครั้นนางนพมาศได้ถวายตัวเข้าเป็นสนมของสมเด็จพระร่วงเจ้า เมื่อวันที่ ๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๑๙๐๗ และได้ประดิษฐ์โคมลอยน้ำเป็นรูปดอกบัวตกแต่งด้วยดอกไม้ประดิษฐ์ ผลไม้แกะสลัก รูปเทียนและโคมไฟ เมื่อสมเด็จพระร่วงเจ้าทอดพระเนตรเห็นก็ทรงชมว่างามประหลาด เมื่อสอบสวนว่าเป็นฝีมือใคร

จึงได้บัญญัติแบบฉบับการทำโคมรูปดอกบัวในวันเพ็ญเดือน ๑๒ ขึ้น ต่อมาได้มีการประดิษฐ์คิดค้น ดัดแปลง แกะไขกระทงลอย ซึ่งเย็บด้วยใบตองขึ้นมาในรูปที่แตกต่างกันมากมายหลายชนิด ดังที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ด้วยหลักฐานนี้ แสดงให้เห็นชัดว่าบรรพบุรุษของเรามีศิลปะในการประดิษฐ์ดอกไม้ ใบไม้ ผลไม้ และวัสดุต่างๆ มาก่อนกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี แต่ไม่มีผู้ใดเขียนไว้เป็นหลักฐานให้อนุชนรุ่นหลังได้ค้นคว้า งานใบตองเป็นงานที่แสดงให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ทางด้านศิลปะอันน่าภาคภูมิใจของบรรพบุรุษ แต่โบราณสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมทางด้านจิตใจ ซึ่งประกอบด้วยความละเอียดอ่อนประณีตบรรจง สวยงาม เป็นระเบียบและความช่างคิดรู้จักดัดแปลงนำทรัพยากร ธรรมชาติที่มีอยู่ทุกบ้านเรือนในสมัยนั้นมา สร้างสรรค์หรือประดิษฐ์ให้เป็นสิ่งสวยงามและมีประโยชน์

๔. นวดแผนโบราณ

นางสุเรศ ยงศรีปัญญาฤทธิ์
หมู่ ๕ ต.แม่เหียะ

นางสมศรี แนวสุจริต
หมู่ ๙ ตำบลแม่เหียะ

การนวดแผนโบราณมีต้นตำรามาจากอินเดียซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลคือมีมานานกว่า ๒๕๐๐ ปี ผู้ค้นคิดริเริ่มการนวดแผนโบราณเพื่อรักษาผู้ป่วยคือหมอชีวกโกมารภัจจ์ ท่านหมอชีวกเป็นหมอประจำตัวของพระเจ้าพิมพิสารและของพระพุทธเจ้า ท่านเป็นหมอที่มีความสามารถในการรักษาอย่างหาที่เปรียบไม่ได้ ท่านมีลูกศิษย์มากมายหลังจากที่ท่านเสียชีวิตลูกศิษย์ทำการรักษาต่อและเผยแพร่กว้างขวางออกจนถึงระดับนานาชาติรวมทั้งประเทศไทย แต่ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่าเข้ามาถึงเมืองไทยเมื่อใด เมื่อเข้ามาถึงเมืองไทยก็ได้ถูกพัฒนาและปรับปรุงแก้ไขให้เข้ากับวัฒนธรรมของสังคมไทยจนเป็นรูปแบบที่เป็นมาตรฐานของไทยและถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน

ในเมืองไทยชุดพบหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดชิ้นหนึ่งในป่ามะม่วง ที่จารึกเป็นรูปวิธีการรักษาด้วยการนวดบนศิลาจารึกสมัยพ่อขุนรามคำแหงและมีหลักฐานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งเป็นบันทึกจดหมายเหตุของราชทูตฝรั่งเศสในสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชกล่าวถึงการนวดเพื่อรักษาโรคของไทยว่า "ในกรุงสยามนั้นถ้าใครป่วยไข้ลงก็จะเริ่มทำเส้นสายยืด โดยให้ผู้ชำนาญในทางนี้ขึ้นไปบนหลังแล้วใช้เท้าเหยียบ กล่าวกันว่า หญิงมีครรภ์มักใช้เด็กเหยียบ เพื่อให้คลอดบุตรง่าย"

หลังจากเสียกรุงให้พม่าสองครั้ง ตำราการแพทย์แผนไทยได้ถูกทำลายสูญหายไปเป็นจำนวนมาก ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ ๑ เมื่อครั้งย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีมาตั้งที่กรุงเทพฯ ทรงให้ปฏิสังขรณ์วัดโพธิ์ขึ้นเป็นอารามหลวงและได้รวบรวมตำรายา ตำรานวด แล้วให้แสดงไว้ตามศาลารายเพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาโดยทั่วกัน รวมทั้งทรงโปรดให้ปั้นรูปปั้นฤาษีดัดตน ๘๐ ท่าซึ่งทำด้วยดีบุกต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้ทรงให้หล่อใหม่เป็นโลหะและรวบรวม ตำราการแพทย์แผนไทยและตำรานวดบันทึกไว้บนศิลาหินอ่อน ๖๐ ภาพแสดงไว้ตามศาลารายเพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาและนำไปรักษาตัวเอง

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เปิดให้มีการสอนวิชาการแพทย์แผนไทยและแบ่งตำราการนวดเป็นภาควิชาหัตถศาสตร์เรียกว่า"ตำรานวดฉบับหลวง"

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ ได้แบ่งการประกอบโรคศิลปะออกเป็น"แผนปัจจุบัน" และ "แผนโบราณ" โดยแบ่งแผนโบราณเป็น ๔ สาขา ได้แก่

สาขาเวชกรรมแผนโบราณ

สาขาเภสัชกรรมแผนโบราณ

สาขาผดุงครรภ์แผนโบราณ

สาขานวดแผนโบราณ

ในพ.ศ. ๒๔๗๙ ได้มีการตัดนวดแผนโบราณออกไปต่อมาในปีพ.ศ. ๒๕๔๔ กระทรวงสาธารณสุขได้มีประกาศให้เพิ่มสาขาการนวดไทยเข้าไว้ในสาขาแพทย์แผนไทยอีก

ในปัจจุบันการนวดไทยแผนโบราณเป็นที่นิยมและมีชื่อเสียงไปทั่วโลก

การนวดแผนไทยได้มีการแบ่งออกเป็น ๒ สาย คือสายราชสำนักและสายเชลยศักดิ์

การนวดแบบสายราชสำนักเป็นการนวดโดยใช้มือเท่านั้นท่วงท่าที่ใช้ในการนวดมีความสุภาพเรียบร้อย และมีข้อกำหนดในการเรียนมากมาย เป็นการนวดที่ใช้ในระดับเจ้านายชั้นผู้ใหญ่

การนวดแบบสายเชลยศักดิ์เป็นการนวดที่ไม่มีพิธีรีตองมากนักในการนวด อีกทั้งยังสามารถใช้อวัยวะอื่นๆนอกจากมือในการนวดได้เช่น ศอก เข่า เท้า เพื่อช่วยทุ่นแรงในการนวดได้ เป็นการนวดที่ใช้ในระดับชาวบ้าน

๕. ตัดตุ่ง (หัตถกรรม)

นางบัวบาน สิริสุทธิ์
หมู่ ๕ ต.แม่เหียะ

นางจันทร์ สุภาแจ่ม
หมู่ ๔ ตำบลแม่เหียะ

ความรู้เกี่ยวกับตุ่ง

ตุ่งและจ้อยที่พบทางตอนเหนือของประเทศไทย ตั้งแต่อุตรดิตถ์ แพร่ น่าน ลำปาง ลำพูน พะเยา เชียงใหม่ เชียงรายและแม่ฮ่องสอน มีอยู่มากมายหลายสิบชนิดด้วยกัน เราสามารถแบ่งประเภทของตุ่งและจ้อยได้ตามวัสดุที่ใช้ ตามขนาด ตามลักษณะการใช้งาน และตามรูปทรงดังนี้ ตามวัสดุที่ใช้ เช่น กระดาษ ผ้า ฝ้าย ไนลอน ไม้ เหล็ก สังกะสี และวัสดุคงรูปต่าง ๆ ตามขนาด เช่น จ้อยช้าง ตุ่งพันวา ตามลักษณะการใช้งาน เช่น จ้อยนำทาน ตามรูปทรง เช่น ตุ่งตะขาบ ตุ่งสามหาง ตุ่งราว

ในปัจจุบันที่การสื่อสารไร้ขอบเขต และมีการผสมผสานวัฒนธรรมประเพณีของตุ่งแต่ละท้องถิ่น ทำให้เราสามารถพบจ้อยและตุ่งบางชนิดในภาคอื่นของไทยได้ อาทิ ตุ่งตะขาบและตุ่งนางเงือก จ้อยนำทาน เป็นต้น แก้วจังหวัดตอนบนของประเทศไทยเรานั้น สามารถพบจ้อยได้สามแบบ และตุ่งอีกกว่าสิบหกชนิด คือ จ้อยนำทาน จ้อยช้าง จ้อย (ตุ่ง) ร้อยแปด ตุ่งสามหาง ตุ่งแดง ตุ่งคำคิง ตุ่งขนนางผาน ตุ่งซ้อนก้ม ตุ่งใบไม้ ตุ่งเรือ ตุ่งไชย (ตุ่งไจย) ตุ่งโยแมงมุม ตุ่งดอกบ๊อง/ตุ่งไส้หมู/ตุ่งไส้ช้าง ตุ่งพันวา ตุ่งตะขาบ/จระเข้/นางเงือก/เต่า ตุ่งเป้ง/ตุ่งสิบสองราศี ตุ่งราว/ตุ่งใจ ตุ่งพระบรรพ และตุ่งกระด้าง

ที่มาของตุ่ง

มนุษย์ก่อนยุคประวัติศาสตร์ จะมีความเชื่อถ้อยยึดแน่นกับพระเจ้า ภูผีปิตา และสิ่งศักดิ์ จึงจึงได้ถูกประดิษฐ์ขึ้นเป็นสื่อกลาง เพื่อใช้ติดต่อระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์ทั้งหลาย รวมทั้งคนกับคนด้วยกันเอง

ต่อมารูปแบบของธงได้มีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปตามความเชื่อดั้งเดิมของคนกลุ่มนั้น ๆ อิทธิพลทางศาสนา การเมืองและการค้าได้เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงของธงด้วย ในเรื่องความเป็นมาของธงนั้นมีเรื่องเล่าว่าครั้งหนึ่ง พวกमारपीसाจได้ขึ้นไปก่อวาทะดาบนสรวงสวรรค์ ทำให้เหล่าเทวดาดกใจกลัวเป็นอย่างมาก เจ้าแห่งสวรรค์จึงได้สร้างตุงขึ้น แล้วบอกให้พวกเทวดามองตุงทุกครั้งที่เกิดความหวาดกลัว เมื่อมองตุงแล้ว ความกล้าหาญจะเข้ามาแทน ครั้นเหล่าอสูรขึ้นมาบนสวรรค์อีก พวกเทวดาไม่หวาดกลัวอีกต่อไป ตรงกันข้าม เมื่อมองตุงแล้วก็สามารถขับไล่เหล่ามารร้ายไปจากสวรรค์ได้

ตุงที่ใช้ในงานมงคล

ประเพณีทางภาคเหนือจะพบตุงเป็นส่วนประกอบในงานต่างๆ เสมอ ในงานมงคลจะพบตุงนานาชนิดร่วมอยู่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นงานทำบุญ ขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ งานปอยเทศกาลต่าง ๆ

๑. จ๋อนำทาน ใช้นำขบวนไทยทาน ปักกองเจดีย์ทรายในวันสงกรานต์
๒. จ๋อช้าง ใช้ในการแห่ครัวทาน แห่พระพุทธรูป แห่เจ้าพระยามหากษัตริย์ต้อนรับแขกบ้าน

แขกเมือง

๓. จ๋อร้อยแปด ใช้ในการทำบุญสืบชะตา ปักกองเจดีย์ทราย ๑๐๘ กอง
๔. ตุงค่าคิง ใช้ในวันสงกรานต์ สะเดาะเคราะห์ และสืบชะตา
๕. ตุงไชย ใช้ในพิธีเฉลิมฉลอง ปอยหลวง งานสงกรานต์ งานตั้งธรรมมาสน์เพื่อเทศน์มหาชาติ
๖. ตุงพญาฮอ ใช้ในเทศกาลสงกรานต์ร่วมกับจ๋อนำทาน และตุงค่าคิง ปักบนกองเจดีย์ทราย
๗. ตุงโยแม่มง จะพบเห็นมาในช่วงเทศกาลสงกรานต์
๘. ตุงพันวา ใช้ในงานพิธีเฉลิมฉลองปีใหม่ งานแม่ฟ้าหลวง
๙. ตุงเป้ง ใช้ปักบนกองเจดีย์ทรายร่วมกับจ๋อนำทาน ตุงค่าคิง ตุงพญาฮอ และถวายเป็นพุทธ

บูชา

๑๐. ตุงราว ใช้ในงานเทศกาลต่าง ๆ แขนบนเชือกโยงตามเสาของศาลาธรรม
๑๑. ตุงพระบุญ มักพบอยู่หลังพระประธาน ใช้ถวายให้วัดเป็นพุทธบูชา
๑๒. ตุงกระด้าง เป็นตุงที่ทำจากวัสดุคงทนมีความสวยงามมาก และมีหลายแบบด้วยกันดังนี้
 - แบบที่ ๑ แผ่นตุงยาวและหัวท้ายเรียวแหลม ส่วนบนกว้างกว่าส่วนล่าง
 - แบบที่ ๒ แผ่นตุงยาวแคบเสมอกัน หัวท้ายโค้งแหลม
 - แบบที่ ๓ ส่วนตอนปลายแคบ ส่วนล่างเรียวแหลม มีลวดลายนาฬิกาหัวทั้งหัวและหาง
 - แบบที่ ๔ ทั้งสองปลายโค้งแหลม มีลายพันธุ์พฤกษาแผ่ออก ตอนกลางและหัวท้าย
๑๓. ตุงตะขาบ / ตุงจระเข้ พบตุงเหล่านี้ขบวนกฐิน ถ้าเห็นตุงเหล่านี้หน้าวัดแสดงว่าวัดนั้น

ทอดกฐินแล้ว

คติความเชื่อของการทานตุง

ชาวบ้านทางภาคเหนือมีคติความเชื่อเกี่ยววานิสงค์การทานตุงอยู่มาก ซึ่งเล่าสืบต่อกันมาเป็นทอด ๆ หลายชั่วอายุคนดังตัวอย่าง มีกาเผือกคู่หนึ่งออกไข่มา ๕ ฟอง อยู่บนต้นไม้ เมื่อเกิดลมพายุ ไข่ทั้งหมด พัดตกลงมาในแต่ละแห่ง ครั้นพ่อแม่มากาเผือกกลับมาไม่เห็นไข่ของพวกตน ทำให้เกิดความโศกเศร้า จนตรอมใจ ตายไปอยู่บนสวรรค์ ไข่ทั้งห้าใบต่างถูกไก่ เต่า พญานาค โค และคนชักผ่านนำไปเลี้ยง จนเต็มโตเป็นชายหนุ่มทั้งห้าคน ต่างคนต่างก็มีจิตใจอยากบวช จึงบวชจนสำเร็จญาณและมาพบกันโดยบังเอิญ ทั้งห้าองค์มีความกตัญญู กตเวทีต่อผู้ที่ให้กำเนิด จึงได้สร้างตุงถวายอุทิศให้ กะกุสันโตะซึ่งโกเป็นผู้อยู่เลี้ยงสร้างรูปไก่ โคนาคมนะรูปนาค กัส

ปะรูปเต่า โคตมะรูปวัว และอริยะเมตไตรรูปค้อนทุบผ้า เมื่อสร้างตุงเสร็จแล้ว ก็ทำถวายอุทิศ แต่ไปไม่ถึงผู้ให้กำเนิด กาเผือกจึงต้องมาบอกให้ทำเป็นประทีปรูปดินกาจุดไปถึงจึงจะอุทิศไปถึง ตุงสมัยก่อนของชาวเหนือ จึงสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าทั้งห้าองค์ การทำตุงถวายจึงเปรียบเสมือนตัวแทนสักการะของการแผ่กุศล กตัญญู กตเวทิต์ไปถึงผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว เราอาจเห็นตุงที่มีรูปไก่อินอยู่บนหัวตุงหมายถึงไก่ ส่วนลำตัวและใบไฮของตุงแทนรูปนาค ลวดลายต่าง ๆ เป็นตารางเกล็ด หรือสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน หมายถึงเต่า และส่วนประติษฐ์เป็นรูปกลม ๆ หมายถึงดาววหรือวัว

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อกันว่าวิญญาณผู้ตายนี้สามารถยึดหรือปีนป้ายตุงขึ้นสวรรค์ได้ ดังเรื่องเล่าว่ากาลครั้งหนึ่งมีนายพรานซึ่งเข้าไปล่าสัตว์ในป่านานนับสิบ ๆ ปี ผ่านไปที่วัดเห็นตุงที่แขวนอยู่โบกสะบัดสวยงามมา เมื่อกลับมาถึงบ้านจึงได้ทำตุงขึ้นเพื่อที่จะไปถวายวัดบูชาพระประธาน ครั้นเมื่อเขาตายไป ถูกตัดสินส่งลงนรก เนื่องจากไม่เคยทำความดีเลย มีแต่ฆ่าสัตว์ ยกเว้นแต่ทำตุงถวายวัดเท่านั้น เมื่อถูกตัดสินให้ตกนรก ตุงผืนที่เขาทำนั้นได้มาพันดึงเขาให้พ้นจากนรก นำขึ้นสู่สวรรค์ได้ ชาวเหนือจึงมีความเชื่อว่า การถวายหรือทานตุงนั้นมีอานิสงส์หรือได้บุญอย่างมาก

๖. นายมา จินาราช ด้านศาสนา ประเพณี (ภาษาและวรรณกรรม)

นายมา จินาราช บ้านอุโบสถ หมู่ที่ 2 ต.แม่เหียะ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านศาสนา ประเพณี

นายมา จินาราช หรือที่ชาวบ้านเรียกกันทั่วไปว่าพ่อหนานมา หมู่ที่ ๒ บ้านอุโบสถ ท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในด้านศาสนาประเพณีและพิธีกรรม ท่านได้สืบทอดพิธีกรรมทางศาสนามายาวนาน จัดได้ว่าเป็นผู้นำทางศาสนาของชาวบ้าน ก็ว่าได้ ท่านได้ทำพิธีต่างๆ เช่น เป็นผู้นำพิธีเลี้ยงดง การทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานบายศรีสู่ขวัญ พิธีมงคลต่างๆ มากมาย เป็นต้น

ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น/ปราชญ์ชาวบ้าน

ที่	ชื่อ - สกุล	ประเภทภูมิปัญญา	ที่อยู่
๑	นายสมาน จันทลักษณ์	ด้านศิลปกรรม (ดินขอ)	หมู่ที่ ๕
๒	นายปันแก้ว ยอดดี	ด้านหัตถกรรม (จักรสาน)	หมู่ที่ ๒
๓	นายแก้ว เมฆขลา	ด้านหัตถกรรม (จักรสาน)	หมู่ที่ ๓
๔	นายบุญเลิศ ชัยลังกา	ด้านหัตถกรรม (จักรสาน)	หมู่ที่ ๘
๕	นายคำปิ่น กันมะนา	ด้านหัตถกรรม (ไม้กวาด)	หมู่ที่ ๒
๖	นางวัฒนา อุปะจง	ด้านหัตถกรรม (บายสี)	หมู่ที่ ๕
๗	นางบัวบาน สิริสุทธิ์	ด้านหัตถกรรม (ตัดตุ่ง)	หมู่ที่ ๕
๘	นางจันทร์ สุภาแจ่ม	ด้านหัตถกรรม (ตัดตุ่ง)	หมู่ที่ ๔
๙	นางบัวเรียว ใจใหญ่	ด้านหัตถกรรม (เครื่องบวงสรวง)	หมู่ที่ ๓
๑๐	นายสมนึก พวงขันแก้ว	ด้านหัตถกรรม (เครื่องบวงสรวง)	หมู่ที่ ๔
๑๑	นายสมอาจ คำมะยอม	ด้านหัตถกรรม (กระดาษสา)	หมู่ที่ ๕
๑๒	นายสุรินทร์ วงค์แต่	ด้านศิลปกรรม (ดนตรีไทย)	หมู่ที่ ๓
๑๓	นายยุทธนา ยงแจ่ม	ด้านศิลปกรรม (ดนตรีไทย)	หมู่ที่ ๕
๑๔	นายรัตน์ เมฆขลา	ด้านศิลปกรรม (จ้อย ขอ)	หมู่ที่ ๓
๑๕	นายธนเสฏฐ์ พันธ์ภานุสิทธิ์	ด้านศิลปกรรม (จ้อย ขอ)	หมู่ที่ ๘
๑๖	นางจันทร์เป็ง แวนน้อย	ด้านแพทย์แผนไทย (หมอเป่า)	หมู่ที่ ๒
๑๗	นายประสงค์	ด้านแพทย์แผนไทย (หมอเป่า)	หมู่ที่ ๕
๑๘	นางสุเรศ ยงศรีปัญญาฤทธิ์	ด้านแพทย์แผนไทย (นวดแผนไทย)	หมู่ที่ ๕
๑๙	นางสมศรี แนวสุจริต	ด้านแพทย์แผนไทย (นวดแผนไทย)	หมู่ที่ ๙
๒๐	นายมา จินาราช	ด้านภาษาและวรรณกรรม (พิธีกรรมทางศาสนา)	หมู่ที่ ๒
๒๑	นายปัญญาโชติ สายกับ	ด้านภาษาและวรรณกรรม (พิธีกรรมทางศาสนา)	หมู่ที่ ๕
๒๒	นายดี จันทลักษณ์	ด้านเกษตรกรรม	หมู่ที่ ๕